

УДК 658.5 (075.8)

О.В. Михайленко

канд. екон. наук, доцент

Національний університет харчових технологій

ЕВОЛЮЦІЯ ПОГЛЯДІВ ЩОДО ЕКОНОМІЧНОЇ СУТНОСТІ ПОТЕНЦІАЛУ

Стаття містить аналіз поглядів вітчизняних та іноземних науковців щодо сутності та змісту поняття “потенціал підприємства”, розглянуті основні напрямки визначення сутності потенціалу підприємства. Визначена структура ресурсів виробничо-господарської діяльності та її залежність від виробничої, галузевої спрямованості підприємства та його організаційно-управлінської структури. Розглянута класифікація потенціалу в залежності від потреб економіки та з метою більш повного вивчення його економічної сутності. При цьому виділені ринковий, імовірнісний, структурний та ємнісний потенціали. Визначення сутності потенціалу дозволило врахувати всі особливості підприємства, як відкритої економічної системи та потенційні можливості поділити на можливості розвитку і можливості занепаду. Вивчення характерних рис потенціалу дозволило визначити основні сутнісні складові моделі потенціалу підприємств.

Ключові слова: *потенціал, виробничий потенціал, ресурси, економічна система, виробничо-господарська діяльність, галузева спрямованість, характерні риси, можливості розвитку, можливості занепаду.*

Розвиток економіки країни в цілому та кожного окремого підприємства, як суб'єкта виробничо-господарської діяльності, передбачає використання нових, ефективних теоретичних та прикладних підходів щодо підвищення ефективності його виробничо-господарської діяльності, отримання та/ або максимізації фінансових результатів, забезпечення ефективного управління. Сучасні умови господарювання підприємства передбачають врахування цілого ряду чинників, серед яких слід виділити наявність або активізацію

інноваційної та інвестиційної діяльності, зміну форми власності, застосування прогресивних інформаційних технологій в процесі управління та контролю за виробництвом, недосконалість нормативно-правової бази підприємства та країни.

Все це вимагає використання додаткової інформації, яка дозволить визначити та оцінити всі нереалізовані можливості, що у виробничій практиці можуть перейти в реальну дійсність. Такі приховані можливості називаються потенціалом підприємства.

Термін «потенціал» (від латинського – «potentia») означає «приховані можливості», які в процесі виробничо-господарської діяльності перетворюються в реальність під впливом цілого ряду чинників. Але, це поняття дуже часто прирівнюють до наявних можливостей, наявних сил, запасів, засобів у будь-якому відношенні або їх сукупності, що можуть бути використані для досягнення певної мети.

Також існують і інші тлумачення цього терміна. Так в словнику іноземних слів потенціал розглядається як міць та сила, а походження слова «потенціальний» – як «могутній» або «могутнім бути» [1]. Велика Радянська Енциклопедія трактує термін «потенціал» як «...кошти, запаси, джерела, що є в наявності та ті що можуть бути мобілізовані, приведені в дію, використані для досягнення певних цілей, здійснення плану; вирішення будь-якої задачі; можливості певної особи, суспільства, держави у визначеній області», але має місце і визначення потенціалу як «величини, що характеризує широкий клас силових полів» [2].

Сучасна наука також неоднозначно трактує поняття «потенціал». Вважається, що потенціал є узагальнюючим показником, в якому поєднуються природні, виробничі, науково-технічні, організаційні, правові, соціально-культурні властивості економічної системи, величина якого залежить від великої кількості чинників[3,6.7].

Але ні класична теорія, ні сучасні трактування даної категорії не дозволяють в повному обсязі розкрити економічну сутність потенціалу і на

підставі цього розробити методичні прийоми його оцінки та визначити напрямки розвитку об'єкта дослідження.

Визначення економічної сутності потенціалу знайшло відображення в працях багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених, серед яких можна виділити таких як Абалкін Л., Авдеєнко В., Архипова В., Амоша О., Андрійчук В., Ареф'єва О., Василенко Ю., Вишневський В., Гончаров В., Герасимчук В., Горбунов Е., Джаїн І., Должанський І., Донець Ю., Дорошенко Ю., Жаров А., Жулавський А., Загорна Т., Захарченко В., Зубков В., Іванов М., Ілляшенко С., Іщук С., Косенко О., Кущев В., Лапін Є., Лосєв С., Лукінов І., Максимов М., Мірошник Л., Москаленко В., Мочалов Б., Онищенко А., Олексюк О., Орлов П., Отенко І., Пасхавер Б., Перерва П., Плишевський Б., Проскуряков А., Рєпіна І., Самоукін А., Сліжіс М., Тодосійчук А., Фальцман В., Фігурнов Е., Федонін О., Хохлов М., Хейнман С., МакГоуэн К., Марка Д., Нівен П., Портер М., Райан Б. та ін.

Дуже часто потенціал ототожнюють із поняттями «продуктивні сили» та «виробнича потужність». Але поняття «потенціалу» значно ширше цих економічних категорій [4].

Основними напрямками визначення сутності потенціалу є ресурсний (ефективне та оптимальне використання будь-якого виду ресурсів) та результативний (можливістю забезпечувати визначений ефект) підходи та ототожнення його із виробничою потужністю (виробничий потенціал).

Ресурсний підхід є найбільш поширеним і передбачає визначення й використання наявних та прихованих людських, матеріальних та нематеріальних ресурсів, що залучаються до виробничого процесу з метою його удосконалення (рис. 1).

Але необхідно зазначити, що кожний ресурс має свій потенціал. Структура, обсяги кожного виду ресурсів залежать від виробничої, галузевої спрямованості підприємства та його організаційно-управлінської структури. «Ресурсний» підхід щодо визначення потенціалу має важливе значення для

управління виробничо-господарською діяльністю, але не в повному обсязі розкриває його сутність та не вичерпує найістотніших його характеристик.

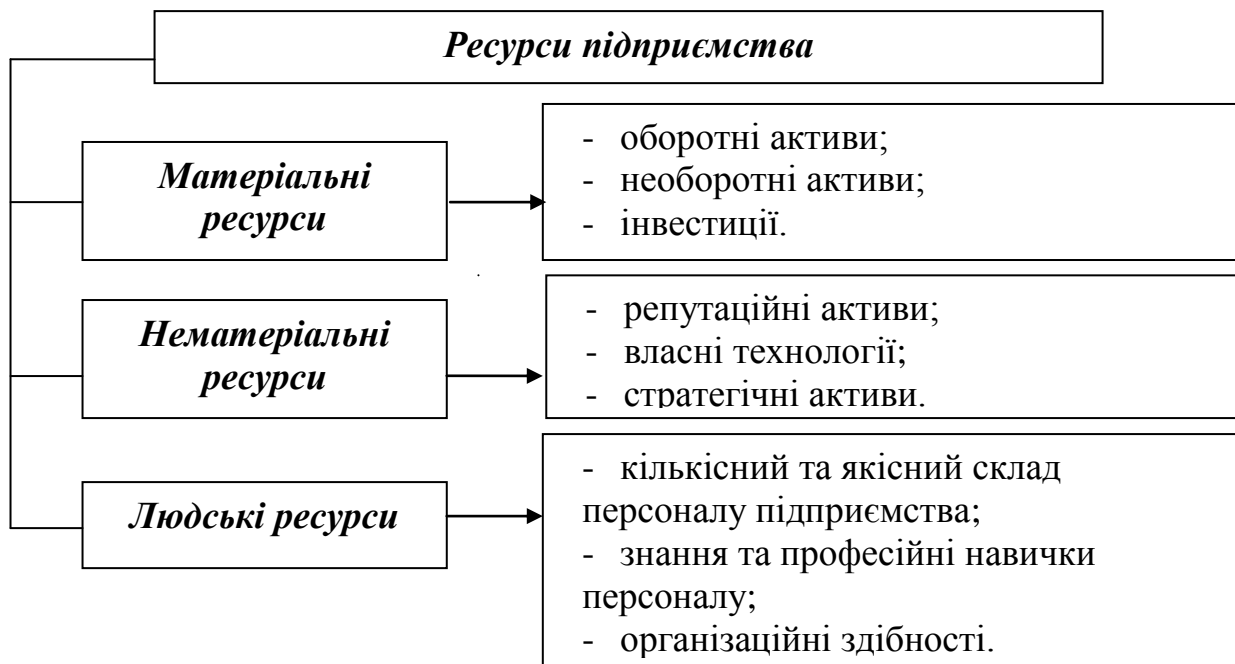

Рис. 1. Структура ресурсів виробничо-господарської діяльності

Багатогранна характеристика ресурсів, їх використання, з одного боку, та досягнення з їхньою допомогою певних цілей, з іншого, є основою практично всіх характеристик потенціалу. Але наявність невикористаних ресурсів підприємства не свідчить про отримання позитивного результату в разі їх використання. Тому при визначенні потенціалу підприємства необхідно враховувати певні здібності підприємства мобілізувати ці ресурси у ході здійснення певного комплексу дій.

В залежності від потреб економіки, з метою більш повного вивчення економічної сутності потенціалу відокремлюють також ринковий (взаємозв'язок потенціалу із потенційним попитом на ресурси); імовірнісний (як імовірнісна можливість накопичення суб'єктом дослідження відповідного обсягу ресурсів для подальшої діяльності); структурний (як структурний елемент потенціалів вищого порядку, зокрема – економічного) ємнісний (здатність суб'єкта дослідження "поглинати капітал")[5]. Це обумовлює взаємозв'язок наукових концепцій та шкіл.

Але такі підходи лише частково розкривають використання наявних та прихованих можливостей, але не дає уяву про їх реалізацію.

Таке дуже широке коло визначень доцільно умовно поділити на напрямки, де потенціал розглядається як:

- сукупність необхідних для функціонування або розвитку системи різних видів ресурсів;
- система матеріальних та трудових факторів, що забезпечують досягнення мети виробництва;
- здатність комплексу ресурсів економічної системи виконувати поставлені перед нею завдання (табл.1).

Таблиця 1.

Характеристика категоріально-понятійного апарату потенціалу за напрямками розвитку сучасних уявлень про нього

<i>Представники напрямку</i>	<i>Визначення економічної сутності потенціалу</i>
1	2
<i>Потенціал – це сукупність необхідних для функціонування або розвитку системи різних видів ресурсів</i>	
Черников Д. Белова С. Фігурнов Є.	Потенціал – сукупність необхідних для функціонування або розвитку системи різних видів ресурсів
Абалкін Л.	Потенціал – це узагальнена збірна характеристика ресурсів, прив'язана до місця і часу
Марушков Р.	Потенціал – це «...здатність підприємства забезпечувати своє довгострокове функціонування та досягнення стратегічних цілей на основі використання системи наявних ресурсів»
Мерзликіна Г.С.	Потенциал (экономический, производственный, трудовой) представляет собой общественную, собирательную характеристику ресурсов, привязанную к месту и времени.
Немчинов В.	Потенціал розширеного виробництва – ресурсні можливості національної економіки для здійснення економічного зростання
Іванов В.Б. Кокась О.М. Хмелевський С.М.	Потенціал підприємства – це інтегральне відображення поточних і майбутніх можливостей економічної системи трансформувати вхідні ресурси за допомогою притаманних їй персоналу підприємницьких здібностей в економічні блага і, таким чином, максимально задовольняти корпоративні та суспільні інтереси.
<i>Потенціал – це система матеріальних та трудових факторів, що забезпечують досягнення мети виробництва</i>	
Маркс К.	Засоби праці, предмет праці та робоча сила як фактори виробництва та елементи утворення нового продукту виступають як можливості, що підкреслює їхній потенційний характер.

Продовження таблиці 1 .

1	2
Іванов М. Олегов Ю. Андрєєв К.	Дослідження ефективності розвитку економіки мають базуватися не на досягнутому рівні використання ресурсів, а на потенційних можливостях виробництва.
Добикіна О.К. Рижиков В.С.. та ін..	Сукупність економічних ресурсів і виробничих можливостей фірми, що можуть бути використані для досягнення цілей фірми і її розвитку.
Струмлілн С	Економічний потенціал – це сукупна виробнича сила праці всіх працездатних членів суспільства.
Горбунов Е.	Потенціал визначається як джерело можливостей, коштів, запасу, які можуть бути наведені в дію, використані для рішення якого-небудь завдання або досягнення певної мети: можливості окремої особи, суспільства, держави в певній області.
Самоукін Л.	Потенціал розглядається у взаємозв'язку з властивими кожній соціально-економічній формації виробничими відносинами, що виникають між окремими працівниками, трудовими колективами, а також управлінським апаратом з приводу повного використання їхніх здібностей зі створення матеріальних благ і послуг.
Харчук Т.В.	Ефективне використання за часом і продуктивністю наявних економічних ресурсів.

Потенціал – це здатність комплексу ресурсів економічної системи виконувати поставлені перед нею завдання

Вейц В.	Потенціал виробничих сил – це потенційна можливість країни виробляти матеріальні блага для задоволення потреб населення.
Репіна І.М.	Підприємницький потенціал – сукупність ресурсів (трудових, матеріальних, технічних, фінансових, інноваційних і т. п.), навичок і можливостей керівників, спеціалістів та інших категорій персоналу щодо виробництва товарів, здійснення послуг (робіт), отримання максимального доходу (прибутку) і забезпечення сталого функціонування та розвитку підприємства.
Олексюк О.І.	Потенціал підприємства – максимально можлива сукупність активних і пасивних, явних і прихованих альтернатив (можливостей) якісного розвитку соціально-економічної системи підприємства у певному середовищі господарювання (ситуаційно-ринкова складова) з урахуванням ресурсних, структурно-функціональних, часових, соціокультурних та інших обмежень.
Макмиллан	Потенциальный объем производства - максимально возможный объем производства фирмы, отрасли промышленности, сектора экономики в целом, определяемый обеспеченностью факторами производства.
Румянцев А.М	Экономический потенциал – способность хозяйственного механизма выполнять производственную функцию
Прохоров А.М	Потенціал – величина, характеризующая широкий класс силовых полей в данной точке.
Нужний К.М Бобкова О.Ю	Потенціал – це «сукупна здатність підприємства, використовуючи достатню кількість і якість ресурсів досягати стану рівноваги».

Продовження таблиці 1.

1	2
Лапін Є. В	Економічний потенціал підприємства характеризує максимально можливий обсяг виробництва матеріальних благ і послуг в умовах, що забезпечують найбільш ефективне використання за часом і продуктивністю наявних економічних ресурсів.
Мочалов Б.М.	Экономический потенциал следует рассматривать как: источник роста национального дохода и экономической мощи страны; результат развития производительных сил общества; показатель максимальных производственных возможностей отрасли, предприятий, объединений, ресурсов; средство удовлетворения общественных потребностей; важнейший фактор роста национального богатства страны; критерий оптимальности планов производства материальных благ, использования ресурсов и национального богатства
Шевченко А. А.	Виробничий потенціал, дозволяє максимізувати ринковий потенціал у конкурентному середовищі і, в свою чергу, співставлення кількісних значень цих потенціалів формує додаткову вартість через капіталізацію майбутніх прибутків.
Одинцова Г.С. Селезнева Г.А	Потенціал підприємства представляє собою систему взаємопов'язаних елементів, які виконують визначені функції в процесі забезпечення виробництва продукції та досягнення підприємством своєї мети».
Шишкіна О.В	Потенціал є узагальнюючим показником, що характеризує розвиток продуктивних сил та виробничих й невиробничих відносин, виступає основою для прийняття управлінських рішень; залежить від оптимального поєднання ресурсів певної кількості та якості, які залучені у господарську діяльність, рівня організації виробництва і праці, ефективності системи управління підприємством.
Мец В.О.	Потенціал є узагальнюючою характеристикою роботи підприємства і проявом сукупного впливу наступних взаємозалежних його сторін: виробничого, майнового, фінансового і ділового потенціалів.
Бачевський Б.Є.	Економічний потенціал підприємства – це властивість носія забезпечити отримання максимального рівня стабільного прибутку у прогнозованому періоді (рік, середній за галуззю строк окупності, середній строк корисного використання, т. і.) за умов найбільш повного використання його існуючого виробничого потенціалу та реалізації потенціалу розвитку, або отримання максимальної ціни продажу з врахуванням вказаних умов.
Хомяков В.І. Белинська В.М. Федоренко О.В.	Потенціал припускає як діалектичну єдність можливостей, так і процеси їхньої реалізації, тобто наявність необхідності й створення умов для їхньої реалізації.
Должанский І. З. Загорна Т.О. Удалих О.О	Потенціал – це величина, що характеризує номінальні потенціальні можливості підприємства на відміну від традиційного... що використовує максимальні величини показників виробничих характеристик об'єктів.

Широке визначення змісту поняття «потенціал» дозволяє вирішувати проблеми, що виникають при комплексній оцінці рівня розвитку виробничих сил, узагальнено відобразити поточні та майбутні можливості економічної системи, які проявляються у трансформації наявних вхідних ресурсів на підставі ефективного використання притаманних їй персоналу підприємницьких здібностей в економічні блага та максимально задовольняти її інтереси [6,7].

Визначення сутності потенціалу дозволяє врахувати всі особливості підприємства, як відкритої економічної системи та потенційні можливості поділити на можливості розвитку і можливості занепаду. Подвійний характер цих можливостей наданий в таблиці 2.

Таблиця 2

Характеристика можливостей розвитку та занепаду потенціалу

Ознака	Використання можливостей	Невикористання можливостей	Сфери прояву
Можливості розвитку	Покращує параметри системи	Приводить до суттєвих втрат зайнятих позицій	Освіта, охорона здоров'я, фізкультура та спорт
Можливості занепаду	Реалізація негативно позначається на стані реальної системи	Недопущення х втілення забезпечує стабільний стан системи	Застосування вискоелективних технологій вирощування монокультур в сільському господарстві

Тобто, визначення економічної сутності потенціалу характеризує не лише невикористані можливості підприємства (їх обсяги, структуру, якість та спрямованість розвитку діяльності), але і їх вплив на реальні господарські процеси, які певною мірою обмежені рівнем максимально можливих результатів. Причому можливості можуть знаходитися у виявленому та прихованому стані.

Таке поєднання дозволяє виділити його характерні риси, до яких слід віднести:

- наявність реалізованих та нереалізованих з певних причин реальних можливостей в певній сфері соціально-економічної діяльності;
- обсяг залучених та/або не залучених, але підготовлених, для використання у виробництво ресурсів;
- наявність та ефективне використання певних навичок різних категорій персоналу, щодо впровадження різноманітних заходів з метою отримання максимального ефекту та/або забезпечення ефективного функціонування та сталого розвитку виробничої системи;
- форма підприємництва та адекватна до неї організаційна та управлінська структури, що визначає рівень та результати реалізації потенціалу підприємства.

Ці характерні риси дозволяють визначити основні сутнісні складові моделі потенціалу підприємства (рис.2), що обумовлюють створення сукупного економічного потенціалу підприємства, який відображає рівень його конкурентоспроможності.

До основних характеристик потенціалу також відносяться наявність кількісних та якісних характеристик, складність структури і необхідність спеціальної методології для його визначення та динамічність, що обумовлена залежністю від фактору часу.

Класифікація елементів потенціалу за функціональною ознакою дозволяє виділити елементи, що беруть безпосередньо участь у виробничому процесі та утворюють активну частину потенціалу та елементи, що створюють умови та/або сприяють виробничому процесу (складають пасивну частину потенціалу).

Характеристика моделі потенціалу залежить від великої кількості чинників, що впливають на його формування та потребують врахування при побудові методичної бази, що забезпечить об'єктивне, повне визначення ефективного використання всіх наявних та прихованих можливостей, формування звітності, аналізу та планування на підприємстві[1].

Рис. 2. Структура моделі економічного потенціалу підприємства

Всі елементи можуть функціонувати як одночасно, так і в сукупності. Взаємодія всіх складових потенціалу дозволяє досягти ефект цілісності

існуючої системи та виявити нові її властивості та властивості складових частин.

Висновки. Отже, широкий спектр наукового розуміння поняття «потенціал» дозволяє визначити та охарактеризувати різноманітні рівні зв'язків та відносин. Спостерігається поєднання відображення минулого (сукупності властивостей, що обумовлюють можливість до його функціонування та розвитку), рівня практичного застосування і використання наявних можливостей (розмежування реалізованих та нереалізованих можливостей) та орієнтації на розвиток (формування перспективного потенціалу підприємства).

Характерні риси потенціалу, а також його сутнісно-змістова характеристика дозволяють визначити видові прояви потенціалу, а саме: рівень абстрагованості та агрегованості, галузевість, елементний склад, середовище виникнення та реалізації, спрямованість діяльності підприємства та міри реалізації потенціалу. Це в свою чергу дозволяє розробити його класифікацію у взаємозв'язку та взаємозалежності між ними, визначити основні методи оцінки потенціалу відповідно до елементної структури, особливостей процесу організації та управління.

Таким чином, повне інтегроване визначення сутності потенціалу, із урахуванням всіх чинників впливу на роботу підприємства, характеристика методів його оцінки, уявлення про його зміст та якісну та кількісну структуру актуальне не лише для науки, але і для практичного застосування з метою досягнення максимального ефекту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бачевський Б.Є., Заблудська І.В., Решетняк О.О. Потенціал і розвиток підприємства: Навч. пос. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 400 с.
2. Велика Радянська Енциклопедія./ ред. Веденський Б.А. т.34. – 634с.
3. Добикіна О.К., Рижиков В.С. Касьянюк С.В., Кокотко М.Є. Потенціал підприємства: формування та оцінка: Навч. посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 208с.

4. Економіка підприємства: за заг. ред. П.В.Круша, В.І. Подвільної, Б.М.Сердюка. – К.: Ельга-Н, КНТ, 2009. – 780с.
5. Іванов В.Б., Кохась О.М., Хмелевський С.М. Потенціал підприємства: Науково-метод. посіб. – К.: Кондор, 2009. – 300с.
6. Федонін О.С., Репіна І.М., Олексюк О.І. Потенціал підприємства: формування та оцінка: Навч. посібник. – Вид. 2-ге, без змін. – К. : КНЕУ, 2006. – 316 с.
7. Хомяков В.І., Бакум І.В. Управління потенціалом підприємства. – К.: Кондор, 2007. – 400с.

О.В. Михайленко

Эволюция взглядов экономической сущности потенциала

Статья содержит анализ взглядов отечественных и иностранных ученых относительно сущности и содержания понятия "потенциал предприятия", рассмотрены основные направления определения сущности потенциала предприятия. Определена структура ресурсов производственно-хозяйственной деятельности и ее зависимости от производственной, отраслевой направленности предприятия и его организационно-управленческой структуры. Рассмотренная классификация потенциала в зависимости от потребностей экономики и с целью более полного изучения экономической сущности. При этом выделены рыночный, вероятностный, структурный и емкостной потенциалы. Определение сущности потенциала позволило учесть все особенности предприятия как открытой экономической системы и потенциальные возможности разделить на возможности развития и возможности упадка. Изучение характерных черт потенциала позволило определить основные сущностные составляющие модели потенциала предприятий.

Ключевые слова: потенциал, производственный потенциал, ресурсы, экономическая система, производственно-хозяйственная деятельность, отраслевая направленность, характерные черты, возможности развития, возможности упадка.

Evolving views on the economic substance potential

The article analyzes the views of local and foreign scientists on the nature and content of the concept of "potential of the company," the basic directions to define the essence of enterprise potential. The structure of the resources of production and economic activity and its dependence on the industrial, sectoral focus of the company and its organizational and management structure. Regarded classification capacity depending on the needs of the economy and in order to better study the economic entity. In this isolated market, probability, structural and capacity potential. Determine the nature of the potential will take into account all the features of an enterprise as an open economic system and the potential to share in the opportunities for development and possible decline. The study of the characteristics of the potential it possible to determine the essential components of the basic model-building enterprises.

Key words: *capacity, production, capacity, resources, economic system, production and economic activity, industry focus, characteristics, development opportunities, opportunities decline.*